

EMANCIPATIE ALS KWESTIE

LIBER AMICORUM VOOR
ANNEKE VAN DOORNE-HUISKES

Dutch University Press,
2006, Amsterdam, NL

ISBN 90 3610 0556

Onder redactie van:
Laura den Dulk
Tanja van der Lippe
Joop Schippers

MIJN VROUW WERKT GELUKKIG: EEN HUISHOUDINTERACTIEMODEL TER VERKLARING VAN GELUK

Jacques Siegers¹

De mening dat alle wetenschappelijke onderzoekers gevrijwaard zijn van bijgeloof wordt gelogenstraft door het feit dat van recent verschenen Nederlandse proefschriften, waaraan tussen de elf en vijftien stellingen zijn toegevoegd, het aantal met dertien stellingen sterk ondervertegenwoordigd is.

Dertiende en laatste stelling bij proefschrift verdedigd aan de Rijksuniversiteit te Utrecht op 23 mei 1980

Veel geluk is geen toeval.

Dertiende en laatste stelling bij proefschrift verdedigd aan de Rijksuniversiteit te Groningen op 13 juni 1985

Het is hartstikke leuk om gelukkig te zijn. Maar het kost zoveel tijd.

Brigitte Kaandorp (in show 'En vliegwerk', op tv op 21 mei 2005)

1. Geluk

Economen zijn tuk op geluk. Zij geloven dat anderen dat ook zijn. Om te laten zien dat ze echte wetenschap bedrijven, noemen ze geluk niet gewoon geluk, maar nut. Door te veronderstellen dat mensen streven naar maximalisering van hun nut, blijken economen in staat interessante hypothesen af te leiden ter verklaring van menselijk gedrag. Wat niet-economen altijd blijft verbazen, is dat economen bij de empirische toetsing van

¹ De auteur dankt Babette Pouwels voor het uitvoeren van de empirische analyses en Jan Dirk Vlasblom voor diens adviezen over het gehanteerde databestand.

deze hypothesen van alles meten, maar nu juist het centrale begrip nut niet.² Economen leiden wel conclusies af over nut, maar doen dat indirect, via waargenomen gedrag. Zij zijn daartoe in staat door het verklaringsschema dat zij hanteren en dat zich eenvoudig laat samenvatten in de trits nut - restricties - gedrag. Verondersteld wordt dat mensen in hun streven naar maximalisering van hun nut worden geconfronteerd met restricties, wat maakt dat zij moeten kiezen. De uitkomst van dit keuzeproces is hun gedrag. Als we twee van de drie elementen van de trits kennen, dan ligt de derde vast. Wanneer bijvoorbeeld de nutsfunctie en de restricties worden gespecificeerd, dan is daarmee een specificatie van de gedragsvergelijkingen met de daaraan verbonden eigenschappen geïmpliceerd.³ Sommige economen trachten hieraan te ontsnappen. Ze willen in hun analyses zo weinig met nut te maken hebben, dat zij de nutsfunctie ongespecificeerd laten en (naast de restricties) direct een gedragsvergelijking formuleren, meestal een lineaire. Helaas, aan de trits valt niet te ontsnappen. Wanneer de gedragsvergelijkingen en de restricties worden gespecificeerd, dan is daarmee een specificatie van de nutsfunctie geïmpliceerd⁴, of men dat nu wil of niet.⁵

De ambivalentie van economen ten opzichte van nut (centraal element in de analyse, maar grote terughoudendheid waar het de meetbaarheid van nut betreft) vindt met name haar grond in de door Hicks & Allen (1934) teweeggebrachte vervanging in de economische analyse van het kardinale door het ordinale nutsbegrip. d.w.z. in de vervanging van de veronderstelling dat nut meetbaar is op ten minste intervalniveau door de veronderstelling dat nut slechts meetbaar is op ordinaal niveau, Voortbouwend

² Zie hierover en over het contrast met psychologen Siegers (1991).

³ Zie bijvoorbeeld het simpele consumentengedragsmodel met een Cobb-Douglas-nutsfunctie:

$$U = X^\alpha Y^\beta$$

$$I = P_x X + P_y Y$$

met

U	= nut
X en Y	= hoeveelheid van respectievelijk goed X en goed Y
P _x en P _y	= prijzen van respectievelijk goed X en goed Y
α en β	= parameters.

Zoals met behulp van de multiplicatorenmethode van Lagrange kan worden afgeleid, impliceert deze specificatie van nutsfunctie en restricties (i.c. de inkomensbudgetrestrictie en de tijdbudgetrestrictie), onder de veronderstelling van nutsmaximalisatie, de volgende gedragsvergelijkingen:

$$X = (I/P_x) \{ \alpha / (\alpha + \beta) \}$$

$$Y = (I/P_y) \{ \beta / (\alpha + \beta) \}$$

met de onvermoede implicaties dat de kruiselingse prijseffecten gelijk zijn aan nul en dat de budgetaandelen van X en Y constant zijn. Wanneer deze implicaties ongewenst zijn, dan is (bij de gegeven inkomensbudgetrestrictie) een andere specificatie van de nutsfunctie aangewezen.

⁴ Strikt genomen: op de integratieconstante na.

⁵ Zo wordt bijvoorbeeld via het hanteren van een lineaire arbeidsaanbodvergelijking (bij gegeven lineaire inkomensbudget- en tijdbudgetrestricties) doorgaans onvermoed de facto een heel specifieke exponentiële nutsfunctie verondersteld die bovendien slechts onder bepaalde voorwaarde voldoet aan de economisch-theoretische vereisten (zie Bekkering, Grift & Siegers, 1986, pp.17-18, alsmede de daar aangehaalde literatuur).

Inmiddels zijn verfijningen van de specificatie van gedragsvergelijkingen ontwikkeld die niet meer nutsfuncties zelf impliceren, maar slechts tweede-orde-benaderingen daarvan (zie bijvoorbeeld Deaton & Muellbauer, 1991, pp. 73 e.v.).

op reeds door Pareto ontwikkelde gedachten wisten zij belangrijke theorema's uit de theorie van het consumentengedrag af te leiden zonder een beroep te doen op het huns inziens weinig plausibele kardinale nutsbegrip. Sindsdien hanteert de mainstream economie standaard een ordinaal nutsbegrip.⁷ Naast deze mainstream zijn er echter uitzonderingen. Een heel interessante is van vaderlandse bodem: de Leidse methode. De afgelopen drie decennia heeft 'founding father' Van Praag (1968) deze methode samen met Kapteyn en anderen verder ontwikkeld.⁸ Deze benadering richt zich op de mate waarin mensen tevreden zijn met hun inkomen. Aan de basis van de analyses ligt de zogenoemde inkomensevaluatievraag, waarin elke respondent wordt gevraagd aan te geven welk netto inkomen hij/zij beschouwt als respectievelijk 'erg slecht', 'slecht', 'onvoldoende', 'voldoende', 'goed' en 'erg goed'. De aldus verzamelde gegevens zijn niet alleen een krachtig instrument gebleken in de verklaring van materiële welvaart als zodanig, maar in het bijzonder ook in de analyse van armoede. Een tweede uitzondering op de mainstream economie vormt de aandacht die Easterlin sinds het midden van de jaren zeventig vraagt voor het feit dat economische groei niet gepaard lijkt te gaan met een groei in menselijk geluk.⁹ Daarbij wordt geluk doorgaans gemeten met een op Cantril (1965) teruggaande vraag: 'Alles bij elkaar genomen, hoe tevreden bent u met uw leven, met antwoordcategorieën lopend van 0 = 'zeer ontevreden' tot 10 = 'zeer tevreden''.¹⁰ Kern van de verklaring van het niet samen opgaan van groei van de economie en groei van geluk is volgens Easterlin gelegen in het feit dat in de tijd niet zozeer het absolute inkomen als wel het inkomen in vergelijking met relevante anderen de doorslag geeft. Pas recentelijk hebben meer economen hun eenkennigheid laten varen en generen zij zich niet voor analyses waarin via enquêtevragen geluk op directe wijze wordt gemeten. Het zijn met name Easterlin, Frank, Frey en Oswald geweest die hierin het voortouw hebben genomen."

Inmiddels zijn verfijningen van de specificatie van gedragsvergelijkingen ontwikkeld die niet meer nutsfuncties zelf impliceren, maar slechts tweede-orde-benaderingen daarvan (zie bijvoorbeeld Deaton & Muellbauer, 1991, pp. 73 e.v.).

⁶ Desalniettemin (en ondanks het latere beroep van Hicks (1939, p.118) op Occams scheermes) is sprake van een alternatief stelsel van veronderstellingen en niet van een verzwakking van veronderstellingen (zie Siegers, 1985, pp. 23-24, in combinatie met Hamminga, 1983, Part E).

⁷ Zij het niet altijd even consequent. In de eerste plaats zijn er deelgebieden in de economie waar vrolijk een kardiaal nutsbegrip wordt gehanteerd zonder dat daar doorgaans veel woorden aan worden vuil gemaakt. Zie bijvoorbeeld de economische analyse van onzekerheid. In de tweede plaats hanteren economen nogal eens een kardiaal nutsbegrip zonder het zelf te beseffen. Zo kan worden aangetoond dat aan elk arbeidsaanbodmodel waarin de nutsfunctie slechts niet-betaalde tijd en inkomen als argumenten heeft, een kardiaal nutbegrip ten grondslag ligt (mits niet-betaalde tijd en betaalde tijd sommeren tot de exogene totaal beschikbare tijd); zie Siegers (1985, pp. 41 en 333).

⁸ Zie voor recente overzichten Van Praag & Frijters (1999) en Van Praag & Ferrer-i-Carbonell (2004).

⁹ Easterlin (1974), almede o.a. Easterlin (1995).

¹⁰ Deze zinsnede kan gemakkelijk het misverstand wekken dat Cantril zich tot deze vraag beperkte. Niets is minder waar: zie met name Cantril (1965, pp. 22 e.v.) voor zijn uitvoerige behandeling van de meting van geluk.

¹¹ Zie voor recente overzichten bijvoorbeeld Frey & Stutzer (2002a en 2002b).

Handwritten note: $0 \rightarrow SW/c/sq/u/u/d$ 177

Niet alleen binnen de economie, maar ook binnen de psychologie vindt onderzoek naar geluk plaats. Aanvankelijk hanteerden psychologen traditioneel het medische model en waren zij minder geïnteresseerd in geluk ('well-being') dan in gebrek aan geluk ('ill-being'). Maar sinds de jaren zestig is het onderzoek naar geluk ook binnen de psychologie een bloeiende onderzoekslijn.

In de loop van de tijd is in het onderzoek dat economen verrichten naar de determinanten van geluk een zekere consensus ontstaan, resulterend in het volgende basismodel. Geluk hangt af van:

- het inkomen: hoe hoger het inkomen hoe gelukkiger;
- de leeftijd: geluk neemt aanvankelijk af met de leeftijd, om daar vanaf middelbare leeftijd mee toe nemen;
- de gezondheid: hoe gezonder hoe gelukkiger.

2. Het effect van inkomen op geluk wordt onderschat

Hoe hoger het inkomen hoe gelukkiger. Dat lijkt triviaal, maar dat is het niet. Het blijkt namelijk dat vanaf een zeker inkomensniveau de bijdrage van een verdere inkomensstijging op geluk gering is of zelfs ontbreekt.¹³ In al het onderzoek naar het effect van inkomen op geluk wordt echter uit het oog verloren dat inkomen slechts de opbrengstenkant weergeeft.¹⁴ Er is evenwel ook nog een kostenkant: het gros van het inkomen wordt verdiend door er voor te werken. En waar inkomen nut oplevert, gaat het werken zelf gepaard met disnut.¹⁵ Doordat steevast alleen het inkomen wordt opgenomen in de vergelijking ter verklaring van geluk, en niet ook het aantal daarvoor gewerkte uren, weerspiegelt de bij het inkomen behorende coëfficiënt steeds zowel het positieve effect dat uitgaat van de verruimde bestedingsmogelijkheden als het negatieve effect van de betaalde arbeidstijd. Het effect dat men beoogt te meten (namelijk dat van

¹² Heady, Muffels & Wooden (2004, inz. p.2).

¹³ Zie voor een overzicht Diener & Seligman (2004). Zie voor een voorbeeld van het ontbreken van een effect van inkomen op geluk binnen een rijk land, i.e. het Verenigd Koninkrijk, Van Praag & Ferrer-I-Carbonell (2004, inz. p. 82).

¹⁴ Uitzonderingen vormen Lane (2000, p. 163) en Frey & Stutzner (2002b, p. 29), die het punt weliswaar aanstippen, maar ook bij hen is geen sprake van een systematische analyse (anders dan op filosofisch gebied door Lane, 1992). Zie ook De Beer (1999, pp. 39 en 41). Alesina, Glaeser & Sacerdote (2005, inz. pp. 60) nemen wel arbeidsuren op, maar niet het inkomen.

Wanneer betaalde arbeid al in beschouwing wordt genomen, dan gaat het slechts over het al dan niet verrichten van betaalde arbeid, waarbij met name het effect van werkloosheid veel aandacht heeft gekregen (zie voor een overzicht Argyle, 1999, inz. pp. 362-364; zie voor een voorloper in de economische literatuur Moffit, 1983, over het stigma-effect van werkloosheidsuitkeringen). Wel komt het voor dat het aantal uren dat betaalde arbeid wordt verricht, wordt meegenomen bij de verklaring van arbeidstevredenheid (zie bijvoorbeeld Van Praag & Frijters, inz. p. 56), maar dat is zeker niet standaard het geval (zie Warr, 1999).

de verruimde bestedingsmogelijkheden) wordt aldus onderschat. In deze bijdrage zal de betaalde arbeidstijd in de analyse worden meegenomen, waardoor de volgende hypothese kan worden getoetst:

Hypothese 1: het niet opnemen van betaalde arbeidstijd in de analyse ter verklaring van geluk leidt tot een onderschatting van het effect van het inkomen.

3. Een interactiemodel

Een nadere beschouwing van het voorgaande brengt ons al gauw op de verfijning dat de genoemde onderschatting met name het effect zal betreffen dat uitgaat van het eigen arbeidsinkomen:

Hypothese 1 (verfijnd): het niet opnemen van betaalde arbeidstijd in de analyse ter verklaring van geluk leidt tot een onderschatting van het effect van het inkomen, met name van het effect van het eigen arbeidsinkomen.

Om deze verfijnde hypothese te kunnen toetsen wordt in de analyse het huishoudinkomen gesplitst in twee componenten, namelijk de arbeidsinkomens van de beide partners.¹⁶

Omdat het belang van het arbeidsinkomen van de partner in de uitbreiding van de bestedingsmogelijkheden geringer zal zijn naarmate het eigen arbeidsinkomen hoger is, volgt:

Hypothese 2: het effect van het arbeidsinkomen van de partner op iemands geluk is geringer naarmate het eigen arbeidsinkomen groter is.

Om hypothese 2 te toetsen wordt in deze bijdrage een interactieterm opgenomen bestaande uit het product van de beide arbeidsinkomens. De bijbehorende coëfficiënt is dan naar verwachting negatief.

Het interactiemodel levert een indicatie omtrent de mate waarin de arbeidsinkomens van de beide partners binnen het huishouden worden gepoold.¹⁷ Bij pooling zal de bijdrage van een geldeenheden aan geluk niet verschillen of deze geldeenheden nu afkomstig is uit het eigen arbeidsinkomen of uit het arbeidsinkomen van de partner. Naarmate de

¹⁵ Zoals al vanouds binnen de economie wordt onderkend, kan strikt genomen ook het werken zelf nut opleveren; zie bijvoorbeeld de gedetailleerde beschouwingen bij Jevons (1871, heruitgave 1971, inz. pp. 190-193) en Marshall (1920, heruitgave 1972, inz. pp. 54, 117-119, 479 en 684).

¹⁶ Het overige huishoudinkomen, dat in verhouding tot het gezamenlijke arbeidsinkomen van beide partners beperkt van omvang is, is hier buiten beschouwing gelaten.

¹⁷ Zie voor een directe analyse van het beheer van geld binnen huishoudens Treas (1993) en Giesen & Kalmijn (1999).

bijdragen verschillen al naar gelang vanuit welk arbeidsinkomen zij afkomstig zijn, is minder sprake van één huishoudpot.

4. Data en methode

Om het geformuleerde interactiemodel te schatten en de beide hypothesen te toetsen, wordt hier gebruik gemaakt van het Duitse Sociaal-Economische Panel (GSOEP).¹⁸ Het GSOEP is een representatief jaarlijks panelonderzoek onder de Duitse bevolking. In deze bijdrage wordt gebruik gemaakt van de in 1999 verzamelde gegevens. Uit de 4496 huishoudens werden geselecteerd de gehuwd of ongehuwd samenwonende koppels

- waarvan de beide partners van verschillend geslacht zijn, en
- waarvan elk van beide partners achttien jaar of ouder is en jonger dan 65 jaar, niet volledig dagonderwijs volgt of militaire dienstplicht vervult, niet werkloos, arbeidsongeschikt, gepensioneerd of met ouderschapsverlof is, niet werkzaam is als zelfstandige of als meewerkend gezinslid, de Duitse nationaliteit heeft, en
- waarvoor alle benodigde gegevens beschikbaar zijn.

Aldus resulteren 1349 huishoudens.

Geluk is gemeten met behulp van de eerder genoemde, op Cantril (1965) teruggaande vraag: "Alles bij elkaar genomen, hoe tevreden bent u met uw leven", met antwoordcategorieën lopend van 0 = 'zeer ontevreden' tot 10 = 'zeer tevreden'. De hier gehanteerde arbeidsinkomens zijn de netto jaarlijkse arbeidsinkomens.¹⁹ De inkomensbedragen luiden in Duitse marken. In de analyse zijn niet de arbeidsinkomens zelf, maar de natuurlijke logaritmen ervan opgenomen.²⁰ Daardoor wordt de mogelijkheid open gelaten dat de bijdrage van een geldeenheid aan geluk kleiner is naarmate het inkomen groter is. Voor leeftijd hanteren we de leeftijd gedeeld door tien. Vanwege het te verwachten parabolisch verband met geluk wordt behalve deze leeftijdvariabele ook het kwadraat ervan in de vergelijking opgenomen. Gezondheid is geoperationaliseerd door middel van de antwoorden op de vraag hoe de respondenten hun huidige gezondheid zouden omschrijven, met antwoordcategorieën lopend van 1 = 'slecht' tot 5 = 'zeer goed'. Nieuw ten opzichte van de bestaande literatuur is dat niet alleen de eigen gezondheid, maar ook de gezondheid van de partner in de analyse is opgenomen.²¹ Naar verwachting beïnvloedt ook de gezondheid van de partner iemands geluk negatief, zij het minder sterk dan de eigen gezondheid. De betaalde arbeidstijd is geoperationaliseerd door middel van de wekelijkse betaalde arbeidstijd, inclusief overwerk.

¹⁸ Zie voor uitvoerige informatie www.diw.de/english/sop/

¹⁹ Inclusief dertiende maand.

²⁰ Bij inkomens ter grootte van nul is de ln van 1 genomen.

²¹ In de genoemde subjectieve beleving van respectievelijk de betrokkene en de partner.

In deze bijdrage wordt gebruik gemaakt van lineaire regressieanalyse.²²

5. Resultaten

De resultaten van de uitgevoerde regressieanalyses zijn vermeld in tabel 1. Zowel het eigen arbeidsinkomen als dat van de partner heeft het verwachte positieve effect op geluk. Het interactie-effect is conform de verwachting negatief en geeft aan dat het effect van het arbeidsinkomen van de partner op iemands geluk geringer is naarmate het eigen arbeidsinkomen groter is. Daarmee wordt hypothese 2 door de resultaten ondersteund. Ook hypothese 1 wordt (inclusief in verfijnde vorm) door de resultaten ondersteund: het niet opnemen van betaalde arbeidstijd in de analyse ter verklaring van geluk leidt tot een onderschatting van het effect van het inkomen, met name van het effect van het eigen arbeidsinkomen.²³ De betaalde arbeidstijd zelf heeft het verwachte negatieve effect.

²² Omdat de afhankelijke variabele strikt genomen ordinaal van karakter is, is in beginsel geordende probitanalyse de aangewezen analysemethode (zie voor een handzame uiteenzetting daarover in het kader van de verklaring van geluk bijvoorbeeld Groot & Maassen van den Brink, 2000, inz. pp. 317 e.v.). In de praktijk blijkt het verschil in schattingsuitkomsten tussen geordende probitanalyse en OLS echter gering (zie bijvoorbeeld Ferrer-i-Carbonell & Frijters, 2002, inz. p. 3; Blanchflower & Oswald, 2004, pp. 1367 en 1382 e.v.). Omdat de resultaten van OLS gemakkelijker te interpreteren zijn, wordt hier met OLS volstaan. Zie voor een uitgebreide methodologische beschouwing Van Praag & Ferrer-i-Carbonell (2004, inz. pp. 29 e.v.).

²³ Zie voor vrouwen met name $0,7032 < 0,7780$ alsook $0,6984 < 0,7299$. Zie voor mannen $0,5429 < 0,5863$ en met name $0,5447 < 0,6419$.

Tabel 1 *Regressieanalyse ter verklaring van geluk: het huishoudinteractiemodel*

	Ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (t-waarden tussen haakjes)			
	Vrouwen		Mannen	
	(1)	(2)	(3)	(4)
Constante	3,2946 (1,34)	3,2253 (1,31)	5,4225* (2,24)	4,9845* (2,06)
Inkomen				
Loon netto arbeids- inkomen per jaar, vrouw	0,7032** (2,95)	0,7780** (3,24)	0,5429* (2,34)	0,5863* (2,53)
Loon netto arbeids- inkomen per jaar, man	0,6984** (3,16)	0,7299** (3,30)	0,5447* (2,53)	0,6419** (2,95)
Interactie: loon netto arbeidsinkomen vrouw * in netto arbeidsinkomen man	-0,0661** (-3,00)	-0,0700** (-3,17)	-0,0513* (-2,39)	-0,0552* (-2,57)
Leeftijd				
Leeftijd/10, vrouw	-0,6886* (-2,20)	-0,8226** (-2,59)		
(Leeftijd/10) ² , vrouw	0,0972* (2,54)	0,1122** (2,89)		
Leeftijd/10, man			-1,0541** (-3,27)	-1,0481** (-3,26)
(Leeftijd/10) ² , man			0,1385** (3,72)	0,1365** (3,68)
Gezondheid				
Gezondheid, vrouw	0,7249** (14,46)	0,7225** (14,44)	0,2545** (5,23)	0,2499** (5,14)
Gezondheid, man	0,2465** (4,77)	0,2492** (4,83)	0,6188** (12,24)	0,6197** (12,29)
Betaalde arbeidstijd				
Betaalde arbeidsuren per week, vrouw		-0,0094* (-2,36)		
Betaalde arbeidsuren per week, man				-0,0141** (-2,83)
Voor vrijheidsgraden gecorrigeerde R ²	0,19	0,19	0,16	0,16
F	46,50**	41,52**	36,50**	33,10**
N	1349	1349	1349	1349
Gemiddelde van de te verklaren variabele	7.24	7.24	7.22	7.22

* = $p < 0,05$ ** = $p < 0,01$

Op basis van de in tabel 1 gepresenteerde resultaten kan worden berekend dat bij de gemiddelde arbeidsinkomens (voor de vrouwen circa DM 19.000,= en voor de mannen

gemiddeld DM 43.000,=) elk van beide partners meer geluk ontleent aan een extra geldeenheid uit het arbeidsinkomen van de man dan aan een extra geldeenheid uit het arbeidsinkomen van de vrouw. Dit geldt voor de mannen in nog sterkere mate dan voor de vrouwen.

Wat betreft de controlevariabelen wordt voor de leeftijd het verwachte parabolisch verloop gevonden: geluk neemt aanvankelijk af met de leeftijd, om daar vanaf middelbare leeftijd mee toe nemen. Zowel voor vrouwen als voor mannen wordt het minimum bereikt op een leeftijd van circa veertig jaar. Ook gezondheid laat het verwachte verband zien: hoe gezonder, hoe gelukkiger. Vrouwen lijken wat zwaarder aan de eigen gezondheid te tillen dan mannen. Daarnaast geldt voor zowel mannen als vrouwen dat het gewicht van de eigen gezondheid een factor 2,5 groter is dan de gezondheid Van hun partner.

6. Conclusies

De schatting van het in deze bijdrage ontwikkelde huishoudinteractiemodel ter verklaring van geluk laat de volgende nieuwe bevindingen zien:

- het niet opnemen van betaalde arbeidstijd in de analyse ter verklaring van geluk leidt tot een onderschatting van het effect van het inkomen, met name van het effect van het eigen arbeidsinkomen;
- het effect van het arbeidsinkomen van de partner op iemands geluk is geringer naarmate het eigen arbeidsinkomen groter is;
- bij de gemiddelde arbeidsinkomens ontleent elk van beide partners meer geluk aan een extra geldeenheid uit het arbeidsinkomen van de man dan aan een extra geldeenheid uit het arbeidsinkomen van de vrouw; dit geldt voor de mannen in nog sterkere mate dan voor de vrouwen;
- betaalde arbeidstijd beïnvloedt geluk negatief;
- vrouwen lijken wat zwaarder aan de eigen gezondheid te tillen dan mannen. Tevens geldt voor zowel mannen als vrouwen dat het gewicht van de eigen gezondheid een factor 2,5 groter is dan dat van de gezondheid van hun partner.

Postscriptum: mijn vrouw werkt gelukkig - ik ook.

Literatuur

- Alesina, A., E. Glaeser & B. Sacerdote (2005). *Work and leisure in the U.S. and Europe: Why so different?* Cambridge: National Bureau of Economic Research, Working Paper No. 11278.
- Argyle, M. (1999). Causes and correlates of happiness. D. Kahneman, E. Diener & N. Schwarz (eds.), *Well-being: The foundations of hedonic psychology*. New York: Sage, pp. 353-373.
- Beer, P. de (1999). Wat is het nut van werken. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 26, 25-57.
- Bekkering, J.M., Y.K. Grift & J.J. Siegers (1986). *Belasting- en premieheffing en de arbeidsmarktparticipatie door gehuwde vrouwen. Een econometrische analyse*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- Blanchflower, D.G. & A.J. Oswald (2004). Well-being over time in Britain and the USA. *Journal of Public Economics*, 88, 1359-1386.
- Cantril, H. (1965). *The pattern of human concern*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- Deaton A. & J. Muellbauer (1991). *Economics and consumer behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Diener, E. & M.E.P. Seligman (2004). Beyond money. Toward an economy of well-being. *Psychological Science in the Public Interest*, 5(1), 1-31.
- Easterlin, R.A. (1974). Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. In: P.A. David & M.W. Reder (Eds.), *Nations and households in economic growth: Essays in honor of Moses Abramowitz*. New York & Londen: Academic Press, pp. 89-125.
- Easterlin, R.A. (1995). Will raising the incomes of all increase the happiness of all? *Journal of Economic Behavior and Organization*, 27, 35-47.
- Ferrer-i-Carbonell, A. & P. Frijters (2002). *How important is methodology for the estimates of the determinants of happiness*. Tinbergen Institute Discussion Paper, TI 2002-024/3, Amsterdam en Rotterdam: Tinbergen Instituut.
- Frey, B.S. & A. Stutzer (2002a). What can economists learn from happiness research? *Journal of Economic Literature*, 40, 402-435.
- Frey, B.S. & A. Stutzer (2002b). *Happiness & Economics*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Giesen, D. & Kalmijn, M. (1999). Het beheer van geld. In: Kalmijn, M., Bernasco, W. & Weesie, J. (Eds.), *Huwelijks- en samenwoonrelaties in Nederland. De organisatie van onafhankelijkheid*. Assen: Van Gorcum, pp. 105-122.
- Groot, W. & Maassen van den Brink, H. (2000). Life satisfaction and preference drift. *Social Indicator Research*, 50, 315-328.
- Hamminga, B. (1983). *Neoclassical theory structure and theory development. An empirical-philosophical case study concerning the theory of international trade*. Berlijn: Springer.
- Heady, B., Muffels, R. & M. Wooden (2004). *Money doesn't buy happiness... Or does it? A reconsideration on the combined effect of wealth, income and consumption*. Discussion Paper no. 1218, Bonn: Institute for the Study of Labor (IZA).
- Hicks, J.R. & R.G.D. Allen (1934). A reconsideration of the theory of value. Part 1 and Part 2. *Economica*, 2. 1 (1 en 2), 52-76 en 196-219.

- Jevons, W.S. (1871, heruitgave 1971). *The theory of political economy*. Londen: Harmondsworth, Middlesex. Lane, R.E. (1992). Work as 'disutility' and money as 'happiness': Cultural origins of basic market error. *Journal of Socio-Economics*, 21, 43-64. Lane, R.E. (2000). *The loss of happiness in market economies*. New Haven and Londen: Yale University Press. Marshall, A. (1920, heruitgave 1972). *Principles of Economics*. Londen: MacMillan, achtste druk.
- Moffit, R.A. (1983). An economic model of welfare stigma. *American Economic Review*. 4 (2), 1023-1035. Praag, B.M.S. (1968). *Individual Welfare functions and consumer behavior. A theory of rational irrationality*. Dissertatie, Universiteit van Amsterdam. Praag, B.M.S. van & P. (Frijters (1999). The measurement of welfare and well-being: The Leyden approach. D. Kahneman, E. Diener & N. Schwarz (eds.), *Well-being: The foundations of hedonic psychology*. New York: Sage, pp. 413-433. Praag, B.M.S. van & A. Ferrer-i-Carbonell (2004). *Happiness quantified. A satisfaction calculus approach*. Oxford: Oxford University Press Siegers, J.J. (1985). *Arbeidsaanbod en kindertal. Een micro-economische analyse*. Dissertatie, Rijksuniversiteit te Groningen. Siegers, J.J. (1991). Towards a better understanding of the relationship between female labour market behaviour and fertility. J.J. Siegers, J. de Jong-Gierveld & E. van Imhoff (eds.), *Female labour market behaviour and fertility. A rational-choice approach*. Berlijn: Springer. Tazelaar, F. (1980). *Mentale incongruentie - sociale restricties - gedrag. Een onderzoek naar de beroeps participatie van gehuwde vrouwelijke academici*. Dissertatie, Rijksuniversiteit te Utrecht. Treas, J (1993). Money in the bank: Transaction costs and the economic organization of marriage. *American Sociological Review*. 58, 723-734. Warr, P. (1999), Well-being in the workplace. D. Kahneman, E. Diener & N. Schwarz (eds.), *Well-being: The foundations of hedonic psychology*. New York: Sage, pp. 392-412.